

# Ter eer en glorie... van jezelf

## De herbegravenis van de Bonapartes

Napoleon I en zijn zoon Napoleon II werden beiden opgegraven en elders opnieuw begraven. De organisatoren van de herbegravenis gebruikten de populariteit van de Bonapartes om er zelf beter van te worden.

### Opnieuw begraven

De enige zekerheid die het menselijk bestaan ons biedt, is de dood. Opeenvolgende generaties bepalen vervolgens hoe een dode herinnerd wordt. Maar aangezien elke generatie haar eigen beeld van de geschiedenis scheidt, kan de waardering van een overleden persoon veranderen. Die herwaardering kan positief of negatief uitvallen, en leidt soms tot een herbegravenis op een andere plaats. In een serie artikelen over herbegravenissen geven we voorbeelden van deze herwaardering van enkele bekende personen. Waarbij we de reeks beginnen met de man die precies 200 jaar geleden op Sint-Helena ter aarde werd besteld: Napoleon Bonaparte.

**Hans Vermeer** en **Ben Vriesema** zijn redacteur en hoofdredacteur van Kleio.

**E**r zijn duizenden boeken geschreven over veldheren als Alexander de Grote, Karel de Grote en Dzjenghis Khan, mannen die mensen als pionnen over slagvelden schoven en zo miljoenen slachtoffers maakten. Zo lang het blijft bij het theoretisch verschuiven van pionnen op landkaarten kunnen velen nog wel respect en bewondering opbrengen voor dit soort mannen. Dan praten zij over hen als representanten van de krijgswetenschap of de krijgskunst. Maar zo gauw de uitgedokterde plannen in de praktijk worden uitgevoerd, blijft er weinig wetenschappelijks of kunstigs over en zien we slechts een slachting en onnoemelijk veel leed en verdriet. Napoleon Bonaparte (1769-1821) mogen we zeker onder deze zowel bewonderde als vervloekte veldheren plaatsen. Als veldheer bewonderd vanwege zijn prestaties in de krijgskunst. Maar daarmee ook vervloekt vanwege zijn aandeel in de dood van naar schatting drie miljoen mensen. Die discrepantie in enerzijds de aandacht voor veldheren als Napoleon en anderzijds de vele roem- en naamloze gevallen waar zij voor verantwoordelijk zijn, is soms schrijnend om te zien. Tik op Wikipedia de zoekterm 'Slag bij..' in (met daarachter een willekeurige plaats) en dit is direct zichtbaar: de namen van de aanvoerders zijn bekend, de slachtoffers worden weergegeven in kille aantallen. Ook bij herbegravenissen zien we dit telkens weer gebeuren. Een treffend voorbeeld hiervan is de vergelijking tussen de herbegravenis van de veldheer Napoleon en de herbegravenis van vele van zijn ondergeschikten.

### Massagraf

Tot die miljoenen slachtoffers die op het conto van Napoleon bijgeschreven kunnen worden, behoren de ruim 3.000 soldaten uit de Grande Armée die in 2003 werden opgegraven in Litouwen en werden herbegraven op een kerkhof in Vilnius. Het massagraf werd door bouwvakkers aangetroffen tijdens werkzaamheden. Deze soldaten, met uiteenlopende nationaliteiten, waren tijdens de terugtocht in die stad gestorven door kou, honger en uitputting. Over de precieze plaats, het tijdstip en de bijzonderheden van het overlijden van die 3.000 gesneuvelden weten we eigenlijk niets. Wat wel bekend is, is dat zij gestorven zijn in de straten van Vilnius en daarna door de Russen begraven zijn in hun eigen vers gegraven loopgraven. Dat bleek de enige manier te zijn om de lijken te begraven, omdat de grond bevroren was en alleen het losse zand van de uitgegraven loopgraven gebruikt kon worden om de lijken te bedekken. Dat alles steekt schril af tegen de bijna van uur tot uur gedocumenteerde begravenis en herbegravenis van hun leider.

Zo weten we dat Napoleon stierf op 5 mei 1821 op Sint-Helena op de leeftijd van 51 jaar. Na autopsie stelde zijn lijfarts de diagnose 'darmkanker' vast, een ziekte waaraan al meerdere Bonapartes waren overleden. Volgens boze tongen zou de doodsoorzaak echter 'vergiftiging' moeten zijn, omdat er arseen in de haren van de overledene bleek te zitten. Maar dat werd waarschijnlijk door zijn eigen artsen toegediend, juist als medicatie tegen darmkanker. De lijfarts haalde vervolgens maag en hart uit het lichaam om het te mummificeren. Het lijk werd in een tinnen doodskist gelegd. Twee urnen met daarin de organen werden tussen de benen geplaatst. Deze tinnen kist werd geplaatst in een kist van mahoniehout, die weer in een loden kist en die weer in een houten kist. Het geheel werd daarna begraven in een tien meter diep graf op het eilandje tussen Zuid-Amerika en Afrika. Twee dagen na Napoleons overlijden stuurde de Britse gouverneur-generaal Middlemore het bericht van diens dood naar Londen, waar het op 4 juli bekend werd gemaakt. Het nieuws kwam dus pas bijna twee maanden later aan in Europa. Wat je weer eens stil doet staan bij de snelheid van de toenmalige communicatie. ▶



De laatste rustplaats van Napoleon in de Dôme des Invalides. Foto: Josh Hallett.

### Populariteit en grandeur

En toen werd het stil... Want de Franse koning Louis XVIII (1815-1824) en zijn opvolger Charles X (1824-1830) waren stiekem opgelucht dat Napoleon in dat verre oord begraven lag. Zij hadden geen enkele behoefte om bonapartistische gevoelens los te maken onder de bevolking.

Pas onder het bewind van koning Louis-Philippe (1830-1848) wist de Franse premier en minister van Buitenlandse Zaken Adolphe Thiers (een historicus) de vorst over te halen tot actie om de overblijfselen op Sint-Helena te laten opgraven en terug te laten brengen naar Frankrijk. Dit met het argument dat de regering en de koning aan populariteit en grandeur zouden winnen door toe te geven aan de nog steeds sluimerende bewondering onder de bevolking voor de voormalige keizer.

## **‘De resten van Napoleon lagen in een gigantische, dertien ton zware rouwwagen die door zestien paarden werd voortgetrokken’**

Het kostte de Franse diplomatie vervolgens jarenlange inspanningen om de Britten zover te krijgen dat zij hiermee instemden. De uiteindelijke toestemming werd aan het publiek voorgeschoteld als een eervolle geste van Britse zijde aan al degenen die onder Napoleon gediend hadden. Maar op dit diplomatieke niveau speelde vanuit Brits perspectief natuurlijk de politiek de doorslaggevende rol. Want in deze periode botsten in het Midden-Oosten de koloniale ambities van Frankrijk en Groot-Brittannië en deze twee landen kwamen in die crisis steeds meer tegenover elkaar te staan. De Britten hoopten de toestemming voor de herbegravenis van Napoleon dan ook te gebruiken als politiek wisselgeld in de Midden-Oosten-crisis.

De herbegravenis van Napoleon, de processie rijdt over de place de la Concorde. Schilderij van Jacques Guiaud uit 1844. Bron: Sotheby's.

Na de Britse toestemming stuurde Louis-Philippe in 1840 zijn zoon François d'Orléans, prins van Joinville, met een gevolg naar Sint-Helena. Daar werden de overblijfselen onder het toezicht van Franse en Britse getuigen opgegraven, waarna officieel werd vastgesteld dat de resten toebehoorden aan Napoleon. Wat niet moeilijk was, omdat het lichaam nog steeds in uitstekende staat verkeerde. De overblijfselen werden door het zwart geschilderde schip *La Belle Poule* naar Frankrijk gebracht, waar het op 30 november aanmeerde in Rouen. Daar werd de kist met stoomschepen verder de Seine op gevaren en aan land gebracht in Courbevoie, een plaatsje onder de rook van Parijs.

### Triomftocht door Parijs

Op 15 december werden de stoffelijke resten vanuit Courbevoie overgebracht naar de Dôme des Invalides in Parijs. En toen bleek uit alles hoe trots veel Fransen nog waren op de grootse prestaties van 'hun' Napoleon. Want wat door de straten van Parijs trok, leek meer op een triomftocht dan op een begrafenisstoet. De resten van Napoleon lagen in een gigantische, dertien ton zware rouwwagen die door zestien paarden werd voortgetrokken met aan het hoofd de prins van Joinville als vertegenwoordiger van het koningshuis. Alle maatschappelijke lagen van de bevolking waren in de nasleep vertegenwoordigd, vooral veel hoge geestelijken en veteranen van verschillende afdelingen die onder Napoleon gediend hadden. De stoet werd hartstochtelijk toegejuicht en de hele route was bezaaid met symboliek en vlagvertoon. In kraampjes langs de kant waren allerlei parafernalia en etenswaren te koop. In de Dôme werd de plechtigheid voorgezeten door de koning, die getrouwd zat naast het altaar. Ook daar waren veel oudgedienden aanwezig. Opvallende afwezigen waren familieleden van de verbannen Bonaparte-clan. Hiermee was de





Nazi's dragen de lijkst van Napoleon II naar de Dôme des Invalides, december 1940.

herbegravenis nog geen feit, want het bekende praalgraf in de Dôme was op dit moment nog niet klaar. Pas in 1861 werden de resten hier bijgezet, tot die tijd lagen ze in de kapel van de Dôme. Nog steeds bezoeken jaarlijks duizenden mensen het graf van Napoleon Bonaparte. Terwijl de namen van de 3.000 gevallen in Litouwen onbekend zijn en waarschijnlijk voor altijd zullen blijven. Ze zijn als groep gereduceerd tot een getal.

### De zoon van

Napoleons enige (wettelijke) zoon werd geboren nadat papa zich had laten scheiden van zijn eerste vrouw, Joséphine de Beauharnais. Joséphine had wel kinderen uit een eerder huwelijk, maar het resultaat van de daadwerkelijke consummering van dat huwelijk bleef uit. Binnen een paar maanden hertrouwde hij met de negentienjarige Marie Louise van Oostenrijk. Napoleon zelf schijnt gezegd te hebben: 'J'epouse un ventre' (vrij vertaald: ik huwde een baarmoeder). Binnen een jaar na het huwelijk (1 april 1810) beviel ze inderdaad van een zoon, Napoléon François Joseph Charles, kortweg Napoleon II, die naast allerlei erfelijke titels de naam 'koning van Rome' ging dragen en al direct in de wieg werd geëerd met toetreding tot het *Légion d'honneur*.

Een erfelijk opvolger was dus nu gegarandeerd, maar de carrière van de oude Napoleon ging niet meer over rozen. De geallieerde tegenstanders bleken te sterk en Napoleon werd na de verloren Slag bij Leipzig (1813) en het binnenvallen van de geallieerden in Frankrijk gedwongen af te treden. Op 24 januari 1814 zag Napoleon zijn zontje voor het laatst, een paar maanden later werd hij afgevoerd naar Elba. Ook na de wonderbaarlijke ontsnapping van dat eiland en de triomftocht met zijn leger eindigend bij Waterloo (1815), werden vader en zoon niet herenigd. Nadat Napoleon op een zeilschip richting Sint-Helena werd gezet, kreeg hij alleen via voormalig keizerin Marie Louise informatie over het welbevinden van zijn zoon.

Napoleon II werd onder de hoede van zijn opa geplaatst, die hem niet meer bij zijn tweede Franse naam liet noemen, maar deze veranderde naar het Duits: François werd Frantz. In 1818 verleende de keizer hem de titel hertog van Reichstadt (tegenwoordig Zákupy). Hij heeft nooit aanspraak kunnen maken op de troon van Frankrijk, simpelweg omdat het buitenland hier mordicus tegen was. Daarnaast was het ook de periode van de restauratie, oude koningshuizen kwamen weer op de troon en die hadden geen behoefte aan de nieuwbakken revolutionaire Bonapartetjes. Napoleon II heeft zijn korte leven voornamelijk in Wenen gewoond en is daar op slechts 21-jarige leeftijd overleden aan tuberculose. Hij liet geen vrouw en geen kinderen na (al werd beweerd dat Maximiliaan, de latere keizer van Mexico, zijn zoon zou zijn). Zijn hart en ingewanden werden volgens goed Habsburgs gebruik apart bewaard in de *Herzgruft*, waar alle harten van de Habsburgse heersers in urnen werden bewaard; het lichaam kwam in de kerk bij het paleis op de Hofburg zelf te liggen.

### De nazi's en de Bonapartes

Tot aan 1940 bleef het lichaam van Napoleon II in Wenen. Maar na de succesvolle *Anschluss* van Oostenrijk en het onder de voet lopen van Noordwest-Europa in het voorjaar van 1940, besloot de Führer dat het een mooie goodwill-actie aan het verslagen Franse volk zou zijn om het lichaam van de 'koning van Rome' te laten herbegraven in Parijs, dicht bij het graf van zijn vader. De kist met het lichaam werd uit Wenen gehaald en door Duitse soldaten onder de Arc de Triomphe door getild en vervolgens in optocht naar zijn laatste rustplaats gebracht: de Dôme des Invalides. De kist heeft daar korte tijd op een verhoging aan de voet van het beeld van zijn vader gestaan en werd pas na verloop van tijd in een eigen graf geplaatst. Meer dan een eeuw na zijn overlijden moest Napoleon II wel zijn plaats weten. ■